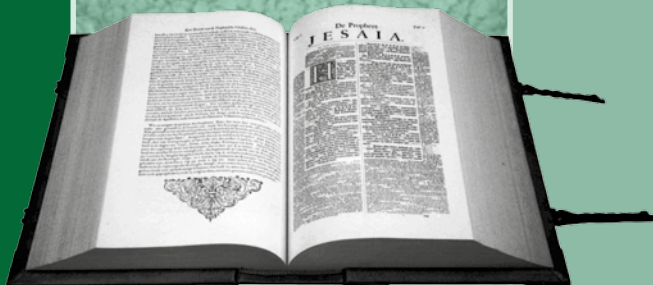

Van zware strijd

Tegen de coalitie
Tegen de verzekeringsdwang
Tegen de vermindering van artikel 36

SGP-partijrede 1927

Ds. G.H. Kersten

Laat mij van 't spoor, in Uw geboën vervat,
Niet dwalen, Heer'; laat mij niet hulp'loos varen
(Ps. 119:5).

Van zware strijd

**Tegen de coalitie
Tegen de verzekeringsdwang
Tegen de verminking van artikel 36**

Rede uitgesproken bij de
opening van de Algemene Vergadering
van de Staatkundig Gereformeerde Partij
te Rotterdam op 21 april 1927

door

Ds. G.H. Kersten

lid van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal

**Uitgave van de Landelijke Stichting ter bevordering van
de Staatkundig Gereformeerde beginselen**

Deze partijrede wordt u aangeboden in herspelde en hier en daar licht hertaalde vorm en is voorzien van tussenkopjes en annotaties. Aan de inhoud is niets gewijzigd. Andere partijredes van ds. G.H. Kersten en ds. P. Zandt zijn te raadplegen en/of te bestellen via www.inhetspoor.nl.

Colofon

Wijk en Aalburg, 2016

Bewerkt door H. van Barneveld, A. Verwijs e.a.

Oorspronkelijke uitgave: 21 april 1927

ISBN 978-90-77530-23-8

Heruitgave: Landelijke Stichting ter bevordering van de Staatkundig Gereformeerde beginselen

Geachte hoorders,

Onze partijdag¹ staat in het teken van de verkiezingen. Over de samenstelling van de Provinciale Staten werd reeds beslist (6 april 1927) en de gemeenteraadsverkiezingen liggen voor ons (25 mei 1927). Te midden van de strijd die ons om het heil van het land niet onverschillig kan zijn, wordt het ons vergund elkaar hier te begroeten. Moge het zijn om straks, gesterkt door dit onderling samenzijn, met nieuwe moed op de ingeslagen weg voort te gaan. Immers, dat is een van de voordelen die onze jaarlijkse partijdag² afwierp, dat wij - gevoelende het gemeenschappelijke en ziende op het grootse van de strijd - na zulk een vredig samenzijn gesterkt heengingen en ons omwille van het beginsel nauwer aan elkaar verbonden gevoelden. Die jaarlijkse partijdagen bewijzen dat wij niet alleen staan met de enkelen op ons dorp of met die weinige honderden die in de massa van de stad verdwijnen. Elía's ontmoedigende gestalte is ons niet altijd vreemd.³ Maar daarentegen onze samenkomsten kunnen ons in de strijd zo zeer bemoedigen en sterken. Dat gaf onze Algemene Vergadering meer en meer aantrekkelijkheid. Zo zelfs dat de Utrechtse zaal⁴, waar wij bij herhaling vergaderden, te klein werd en wij uit moesten zien naar een ander

¹ jaardag

² jaardag

³ Elía vluchtte om zijns levens wil naar de woestijn en kwam en zat onder een jeneverboom, en bad dat zijn ziel stierve (1 Kon. 19:3-4). En hij zeide: Ik heb zeer geijverd voor den HEERE, den God der heirscharen, want de kinderen Israëls hebben Uw verbond verlaten, Uw altaren afgebroken en Uw profeten met het zwaard gedood; en ik alleen ben overgebleven, en zij zoeken mijn ziel om die weg te nemen (1 Kon. 19:10).

⁴ De zaal van de Nederlandsche Protestanten Bond, Boothstraat 7 te Utrecht

gebouw. Dat gaf voor het hoofdbestuur aanleiding om de jaarvergadering ditmaal naar Rotterdam te verleggen.⁵

Gevaar van verslapping en verwatering

Zien wij op de jongst gestreden verkiezingsstrijd terug, dan moge een blijmoedige stemming niet geheel ontbreken. In het aantal uitgebrachte stemmen - dat voor de Staten klom van 32.256 naar 58.918 - ligt toch enige aanwijzing dat de ogen van het volk opengaan voor de verkeerde weg waarop de 'Christelijke' politiek van de laatste jaren het voerde. En dat, niettegenstaande de smaad die over de SGP en haar voormannen werd uitgeworpen, haar geluid doordrong tot zo menige plaats waar geen van haar woordvoerders optrad en van een propagandistische bekendmaking geen sprake was. Zelfs de bestrijder moest hier en daar dienen om het volk te overtuigen van het hellend vlak waarop het 'Christelijke' bewind ons gereformeerde volk voerde en waarop het met steeds sneller vaart naar beneden liep. Nee, het zijn niet alleen de linkse groepen, de socialisten of libertijnen, die ons bedreigen. Niet enkel rome is onze geestelijke vijand. Zij zelfs niet in de eerste plaats! Groter gevaar kwam op vanuit de kringen van de belijders. Het gevaar van de verslapping en verwatering. Dat stompte de kennis van de oude waarheid af, dat verkoelde de liefde voor de aloude, rotsvaste beginselen, dat deed principes waarvoor jarenlang met gloed gestreden was, als waardeloos wegwerpen⁶, dat bracht op

⁵ Gehouden in de grote zaal (geschikt voor zelfs 1000 personen!) van het "Verkooplokaal", Goudsche singel 33 te Rotterdam. Zie: 'De Algemeene Vergadering', in: *De Banier* van 31 maart 1927, p. 1.

⁶ Onder andere het vrouwenkiesrecht (door dr. H. Bavinck verklaard geen beginsel te zijn), de verzekeringsdwang enz.

het gladde ijs van de machtspolitiek, dat baande de weg voor het samengaan met rome.

En zien wij het nu goed, dan sprak ons volk in groter getale dan voorheen uit dat het met die verwaterde politiek breken wil, dat de aloude beginselen nog weerklank vinden in de consciëntie, dat het in **de zware strijd** het wagen wil met het oog op Hem Die alleen ter overwinning leiden kan.

Verlies voor de coalitiepartijen

De jongste verkiezingen werden gezet in het teken van de coalitie. Wel werd in de Staten-Generaal aan de coalitie een slag toegebracht⁷, maar de ontstane breuk is toch geen finale. Ten eerste deden antirevolutionaire leiders onomwonden blijken dat zij voor herstel van de coalitie ijverden. En sprak dr. J.Th. de Visser, de bekwame woordvoerder van de Christelijk-historischen, op zulk een wijze dat de vraag rijst of het inderdaad nog tot herstel van de oude 'rechtse' groepering zal komen. Maar bovendien behielden in de verschillende gewesten de oude coalitiepartijen de meerderheid en bouwde men op het onwaarachtige coalitiefundament voort. Om het behoud van die meerderheid ging het thans, zo werd van antirevolutionaire zijde de strijd van de jongste Statenverkiezing ingeluid. Het volk moest zich nu reeds aanvaankelijk uitspreken over het al of niet herstellen van de coalitie.

⁷ Toen op 11 november 1925 een meerderheid van de Tweede Kamer voor het amendement van ds. G.H. Kersten stemde, dat tot doel had het Nederlandse gezantschap bij de paus af te schaffen, lieten de roomsen de regeringscoalitie van RKSP, ARP en CHU uiteenvallen. Daarna werd er noodgedwongen een extraparlementair intermezzokabinet gevormd dat geen directe band met partijen had en waar zowel personen van confessionele partijen (rechts) als niet-confessionele partijen (links) deel van uitmaakten.

Indien nu de verkiezingsuitslag inderdaad een beslissing bracht in deze zin, welnu, dan mogen wij constateren dat de geesten omgezet werden in een voor de coalitie ongunstige richting. In Zuid-Holland kwamen de bekende drie partijen⁸ samen in de minderheid en verdubbelde zelfs het getal van de SGP-Statenleden tot vier. Utrecht bracht twee SGP-leden in de Staten en andere gewesten mochten zich handhaven. Van acht krom het totaal van onze Statenleden tot elf. Aan de zijde van de coalitie echter moesten verliezen, voor een van de partijen zelfs zware verliezen, worden geboekt. Rome verloor vijf zetels, de CHU twee en de ARP negen zetels. Zou ons volk waarlijk gaan inzien dat de weg van de coalitie dient verlaten te worden? Dat men van het rechte spoor is afgeweken toen de protestantse partijen aan Rome gekoppeld werden om de macht te bekomen? Laat ons hopen! Straks bij de Kamerverkiezingen zal een beslister uitspraak vallen.

Geen machts-, maar beginselpolitiek

Op tweeërlei zaken dient gewezen te worden bij deze kentering die zich naar wij hopen voltrekken zal tot een politieke omwenteling.

Allereerst kome tot ons een waarschuwing uit het politieke verleden. De waarschuwing om niet te grijpen naar de macht. Geen machts-, maar beginselpolitiek te voeren. Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. Moge de Heere ons samen op de wacht zetten tegen machtsbegeerte en zeteljacht. Wij beleden in artikel 2 van de Statuten dat het streven van de SGP niet allereerst gericht is op het behalen van een groot aantal zetels, maar op de doorwerking van de beginselen. Onze tegenpartij heeft voor die woorden de schouders opgehaald, ze bespottelijk willen maken. Maar zij

⁸ Bedoeld zijn RKSP, ARP en CHU.

zal tonen de bedoeling zeer wel begrepen te hebben, zodra wij het nauwe leven bij het beginsel verlaten om sterkte te verkrijgen in vergroting van het aantal. Als wij verbreden en niet verdiepen gaan. Ik beveel u ten zeerste - eenieder op zijn plaats en in zijn omgeving - met voorzichtig maar vast beleid tegen de gevaren die hier dreigen, zich te wapenen. En als meerderen zich bij ons voegen, dan worde die toevoeging bewogen niet door onedele motieven, maar door overtuiging. Voor zodanigen is dan ruim plaats onder ons. Er ligt enige waarheid in het zeggen van een buitenstaander dat de SGP behoefte zal krijgen aan officieren. De ARP roemde in het grote kader en dat terwijl de partij afbrokkelde, zelfs naar links gelijk in Groningen. Maar de groeiende partij waaraan wij ons verbonden hebben, heeft al behoefte aan meer mannen die leiding kunnen geven. En die behoefte wordt met de dag groter.

Breken en bouwen regelrecht richting het doel

Het tweede dat bij de waargenomen kentering ons tegenspreekt, is de verantwoordelijkheid die steeds zwaarder drukken gaat. Nooit worde het onder ons een wild inhakken op links en rechts. Zulk een woeste aanval zou tijdelijk succes kunnen brengen, maar op den duur slechts vernielen wat nog is en de wederopbouw aan anderen overlaten. Dat nu mag niet, dat zou onverantwoordelijke politiek zijn. Vastberaden, weloverwogen zij ons plan. Het doel in het oog gevat, noch her- noch derwaarts omzien, maar regelrecht aansturen op de herleving van de beginselen van de Hervorming. Daartoe moet - ik mocht u er vorig jaar op wijzen⁹ - afgebroken worden, het kan niet anders. Het samengaan met rome moet gebroken. Maar dan ook moet op het fundament

⁹ Zie vorige partijrede: G.H. Kersten, *Breken en bouwen*, 7 april 1926.

waarop God Zelf eenmaal de staat van de Nederlanden heeft gegrondvest, weer een staatkunde gebouwd worden waarbij eenmaal het kleine Holland groot geworden is. Dat zal zonder veel strijd en tegenkating niet gaan. Wij geven ons er ten volle rekenschap van opdat wij in het heetst van de strijd niet omkeren, dat het breken van de coalitie de vijand mogelijk tijdelijk voordeel zal kunnen geven. Dan zal de SGP verweten worden dat door haar de roomsen of de roden de overhand hebben gekregen, al naar het uitkomt. Maar dit verwijt hebben wij te doorzien. Van tweeën één: u moet de strijd opgeven en uw mannen in raden en Staten als hulp-troepen van de coalitie willen afstaan, of u kampt met bittere worsteling ten einde toe en aanvaart de verantwoordelijkheid van wat worden zal door uw optreden, omdat u tevoren de kosten overrekend hebt en u in de volle overtuiging bent heengegaan dat u om het heil van het land niet anders mocht, dat God het van u eiste om op te komen voor Zijn Woord en voor Zijn rechten.

Vragen van kiesverenigingen

In verband met enkele door kiesverenigingen gestelde vragen¹⁰ wil ik gaarne de gelegenheid dat ik u in zulk een groten

¹⁰ Door de SGP-kiesvereniging Lunteren waren voor het agendapunt 'Vragen en voorstellen' een drietal vragen ingezonden, namelijk hoe het met de studiec commissie inzake artikel 36 NGB stond; of er geen mogelijkheid bestond om een krediet- of hypotheekbank op te richten ten behoeve van hen die bezwaar tegen verzekeren hadden, en hoe met personen gehandeld moest worden die verzekerd zijn, en lid zijn of dat wilden worden? Verder wilde de SGP-Statenskring Goes weten waarom het hoofdbestuur de kandidaten die op de groslijsten voor de Provinciale Staten voorkwamen, alleen maar op het wel of niet verzekerd zijn had bevraagd en niet op de andere beginselpunten van de partij? Zie meer hierover in bijlage 1 van deze brochure.

getale toespreken mag, benutten om te pogen enige voorlichting te geven rakende twee van de voornaamst te achten zaken die deze dag ter sprake gebracht zullen worden. De eerste zaak betreft **verzekering en verzekeringsdwang** en de tweede raakt **artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis**.

1. Verzekering en verzekeringsdwang

Wat het eerste punt betreft, zou ik willen aanvangen met te wijzen op het onderscheiden terrein van de strijd: of men de verzekering beziet vanuit het standpunt van de gewetensbezwaaarde tegenover God dan wel dat men de strijd aanbond op staatkundig terrein.

Laat ons allereerst onderscheiden tussen verzekering en verzekeringsdwang. De verzekering bestond reeds lang in het maatschappelijk leven, eer van staatsdwang sprake was. In die dagen toen de overheid tot verzekering niet verplichtte, bleef hij die tegen verzekering zelf bezwaren droeg, vrij te handelen naar de inspraak van zijn geweten. Sinds de verzekering door de wet werd opgelegd, is dat echter veranderd. Van tweeërlei bezwaar is dan ook van stonden aan gewaagd. Ik moge hier verwijzen naar mijn in 1920 uitgegeven brochure *De Invaliditeitswet*¹¹, waarin ik wees op gemoedsbezwaren en op staatkundige bezwaren. Deze te verwarren is niet goed. Dit zou aanleiding kunnen geven tot grote moeilijkheden, ja, dit zou onze strijd kunnen verlammen.

Wat de verzekering zelf betreft, ik aarzel niet in uw midden te bekennen - zulks tegen uitgestrooide laster! - dat ik deze in strijd acht met het geloof in de voorzienigheid Gods en daarom voor de Christen ongeoorloofd.

¹¹ G.H. Kersten, *De Invaliditeitswet. Onze bezwaren geschetst, ons verzet verdedigd*, Yerseke 1920, 32 p. Zie ook: *In het Spoor*, juli 2012, p. 133-147

De opkomst van de verzekering

De verzekering is van heidense oorsprong en schijnt in haar tegenwoordige vorm in Spanje haar geboortegrond te hebben gehad in het begin van de zestiende eeuw. Althans in 1537 kwam te Barcelona een wettelijke regeling tot stand betreffende de zeeassurantie. Wat de Nederlanden betreft, reeds Karel V achtte in 1549 een regeling tegen misbruiken nodig. Te Amsterdam werd in 1598 een assurantiekamer opgericht en in 1771 een assurantiemaatschappij.

De levensverzekering is van Engelse uitvinding. Hoewel onderscheiden Nederlandse geleerden hun krachten gaven aan de wiskundige berekeningen die aan de verzekeringen ten grondslag liggen (zoals Christiaan Huygens, Johan de Witt, Nicolaas Struyck, Willem Kersseboom en vele anderen), tierde de verzekering in onze gewesten niet zoals in andere landen.¹² Langzamerhand echter werd zij meer algemeen en bijna elke zakenman kent de moeilijkheden in zijn bedrijf als hij buiten de verzekering wil blijven.

Nietszeggende uitvluchten

De godsdienstige beoordelingen van deze instellingen die door gemeenschappelijke inlagen (premies) willen vrijwaren tegen mogelijke schaden, staan lijnrecht tegenover elkaar. Bij de verdediging van de verzekering durft men van neogereformeerde zijde zo ver te gaan dat men spreekt van God te verzoeken als men van verzekering zich onthoudt, terwijl men anderzijds verzekering in strijd acht met het kinderlijke, afhankelijke leven des geloofs.

Ik ga voorbij aan de argumentatie ontleend aan filantropie. Wie verzekert zijn eigen huis, vee en wat er meer zij met de

¹² Zie: A. Bloot, *Het assurantiewezen beschouwd in het licht van Gods Woord en de Christelijke leer*, Wijk en Aalburg 2005, 48 pagina's

bedoeling zijn naaste te helpen? Wie handelt hier uit het edel motief van naastenliefde?

Ook ga ik niet in op de wel wat kinderachtige voorstelling dat wie een paraplu met zich neemt als hij regen verwacht, of een zware jas torst om zich te dekken tegen de koude die met de avond invallen zal, zich verzekert tegen regen en kouvatten. Wat hebben dergelijke voorbeelden te maken met het stelsel van de verzekering waarover het hier gaat?

Gewezen is op de plicht, die op ieder rust, om te zorgen voor de veiligheid van het leven van zichzelf en van de zijnen. En vervulling van die plicht wordt dan gezien in het zich verzekeren. Niet tegen die plicht, wel tegen het gekozen middel gaat het bezwaar van degenen die met de verzekering niet mee kunnen, omdat zij oordelen dat het verzekeringswezen in strijd is met Gods Woord. Ik zal kort zijn.

Een wantrouwende bezorgdheid

In Matthéüs 6 vers 24 en verder leert Christus niet bezorgd te zijn. Maar wat anders beweegt nu tot assurantie tegen brandschade (die misschien nooit komt), tegen de oude dag (die wij mogelijk nooit zullen beleven), tegen zoveel meer, wat beweegt tot verzekering anders dan ongelovige, Gods Vaderlijke zorg wantrouwende bezorgdheid over hoe wij het maken zullen als wij eens in deze of dergelijke omstandigheden kwamen? In de verzekering ligt het wantrouwen van Kain, toen hij een stad bouwde om, zoals onze kanttekenaren zeggen, zich te verzekeren tegen het kwaad dat de doodslager vreesde, niettegenstaande dat de Heere zeide: *Daarom, al wie Kain doodslaat, zal zevenvoudig gewroken worden*, en niettegenstaande dat de Heere een teken aan Kain stelde (Gen. 4:15).

Een kinderlijk vertrouwen op God

Er is een andere rust dan die van het verzekeringswezen: *de rust* van het geloof die overblijft *voor het volk Gods* (Hebr. 4:9). De enige troost in leven en sterven is toch deze dat ik niet alleen naar de ziel, maar ook naar het lichaam het eigendom van Christus ben. Dit eigendom des Heeren te zijn, voor tijd en eeuwigheid, werpt een kinderlijk vertrouwen af, namelijk dat ik niet twijfel of Hij zal mij naar lichaam en ziel bewaren 'dat zonder den wil mijns hemelsen Vaders geen haar van mijn hoofd vallen kan, ja ook, dat mij alle ding tot mijn zaligheid dienen moet' (Heidelbergse Catechismus, Zondag 1, vraag en antwoord 1). Ook de tiende Zondag van de Heidelbergse Catechismus spreekt van dat vertrouwen des geloofs voor het toekomstige.

Of dat vertrouwen steeds even sterk door Gods kinderen geoefend wordt? Och nee, het is er soms verre vandaan. Vreze kan de ziel overvallen, zorg de ziel kwellen. Maar in die aanvechtingen betaamt het niet zijn tijdelijk leven te stellen in de hand van de verzekeringsmaatschappijen, maar zich te verootmoedigen en het aangezicht des Heeren te zoeken en onder Zijn hoede zich te stellen. *Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen* (Ps. 91:1). Niet de kansberekening van de assurantiemaatschappij, maar de belofte Gods zij onze sterkte. En ons hoogste goed worde niet gevonden in het tijdelijke, maar in Gods gunst en nabijheid. Bij Hem is schuiling ook in de grootste noden!

Zeg nu niet dat deze leer zorgeloze en goddeloze mensen maakt. Zorgeloosheid is geen vrucht van het geloof, maar het geloof werkt wel een heilig onbezorgd zijn, wetend dat wat ons ook overkomen moge, de Heere voor ons zorgen zal en

ons niet verlaten zal. Ook niet in dagen van ziekte of ouderdom. Zelfs niet in de dood!

‘Draagt elkanders lasten’

Ten slotte, de Heere gaf een heilig gebod in het door de verzekeringsaanbidders zo misbruikte woord: *Draagt elkanders lasten* (Gal. 6:2a). Dat bevel wordt betracht in de vervulling van de liefde van Christus. Ligt die vervulling in de ongehoofspraktijken van de ijsskoude verzekering? Wie durft het beweren? De verzekering is een karikatuur van dit lastendragen. Bestaande noden lenige men in de betoning van liefdadigheid. Die liefde bloeie onder ons! Zorgeloosheid, roekeloosheid, onverschilligheid en allerlei goddeloze praktijken als brandstichting, ja, zelfs doodslag om de uitkering machtig te worden en wat meer boze vruchten gekweekt worden door de verzekering, waarvan de kranten bijna dagelijks vol zijn, mogen ons steeds vreemd blijven door het dragen van elkaars lasten. Bovendien zouden de machtige kapitalen door duizenden in verzekeringsmaatschappijen dikwijls van een betrekkelijk klein loon samengebracht, zouden de miljoenen daar gestort, indien zij werden uitgekeerd aan de elendigen, voldoende zijn tot verzachting van het leed van duizenden en tienduizenden, terwijl nu machtige sommen verloren gaan aan gebouwen en ambtenaren. Genoeg!

Verzekeringdwang

Het ging niet zozeer om de bezwaren tegen de verzekering op te halen, als wel om te wijzen daarop dat wij onderscheiden moeten tussen verzekering en verzekeringdwang. Laat ons het allen eens zijn dat verzekering strijdt tegen Gods Woord. Of laat het zijn dat sommigen dit zo diep niet inzien en bezweken voor de uitgeoefende dwang (hoewel ik wenste

dat wij allen in dezen tot klaarheid kwamen), de bezwaren tegen de dwang zijn van staatkundige aard. Die verzekeringsdwang stoelt op revolutionaire wortel. Het is onbegrijpelijk dat de antirevolutionairen zich erin beroemen de verzekeringswetten tot stand te hebben gebracht.¹³ Had men ineens rechtsomkeert gemaakt en het staatspensioen aanvaard, in principe ware het met wat wij nu hebben, geen verschil geweest. De arbeider is onder curatele gebracht, de werkgever¹⁴ onder toezicht van de staat gesteld. Een wetgeving is ons geworden die door en door on-Nederlands is. Waartegen het volk vloekt. Die zegelplakkerij¹⁵ is duizenden een gruwel. Op vele plaatsen wordt lijdelijk verzet gepleegd. Zelfs vele arbeiders haten deze wetsregeling. Het land zucht om vrijmaking. Zonder twijfel, de SGP heeft de worsteling aangebonden om ontheffing van deze dwang. Dat een andere regeling worde gegeven! Dat voor de verstening weer liefdezorg kome. En zo al men niet te bewegen zij tot gehele vrijlating, men breke met het stelsel van fondsvorming. Hoelang nog zal men machtige kapitalen onttrekken aan de bedrijven die reeds onder zo zware belastingen zuchten? Voor wie brengt men de miljoenen samen waarvoor men nauwelijks goede belegging weet te vinden? Bij de Rijksverzekeringsbank¹⁶ te Amsterdam zijn miljoenen en nog eens miljoenen opgestapeld, terwijl het volk zucht onder werkloosheid, verergerd door de zware sociale druk.

¹³ De verzekeringswetten (1913) van minister A.S. Talma (ARP).

¹⁴ patroon

¹⁵ Een werkgever was verplicht om voor iedere man of vrouw die hij in loondienst had, per week een of meer rentezegels te plakken op zijn of haar rentekaart, die later bij invaliditeit, weduwschap of bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd door de werknemer verzilverd konden worden.

¹⁶ De Rijksverzekeringsbank is de voorloper van de Sociale Verzekeringsbank (SVB).

Ik heb gepoogd om u beide terreinen af te bakenen, dat van de persoonlijke overtuiging en het staatkundig gebied. Als politieke partij nu bewegen wij ons op het laatstgenoemde. Laat ons trachten elkaar daar te vinden en samen de strijd aan te binden tegen de geest van deze eeuw. De strijd voor losmaking van de aangelegde banden. Die kamp moge met vereende krachten gestreden worden tot de vrijheid daagt, tot geen Raad van Arbeid meer over zij, tot geen zegel meer worde geplakt! Maar laat ons de strijd niet vertroebelen door over elkaars consciëntie te gaan heersen. Voorwaar, wij zouden verder gaan dan onze bevoegdheid strekt, verder dan de kerk zelfs gaat en gaan mag of kan. De kerk treedt in consciëntiegevallen, gelijk Calvijn ons onderwees, alleen lerend op. Zou de gedragslijn van een politieke partij niet tot het politieke leven beperkt blijven?

Overdenke eenieder rustig wat in dezen de weg zij die wij hebben te kiezen, en schenke God ons samen een weinig geloof om in kinderlijk vertrouwen op Hem ons in Zijn hand te geven. Maar zij toch uit ons midden uitgebannen het heersen over elkaars geweten en de zucht naar censuur, die zelfs de kerk niet toepast.

2. Artikel 36 NGB

Thans kom ik tot een korte bespreking van een andere zeer gewichtige zaak, die niet minder onze aandacht eist: artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Zoals bekend is, werd een commissie benoemd¹⁷ om uw vergadering te rapporteren, opdat het inzicht in de betekenis van dit artikel

¹⁷ Zie voor meer informatie over deze commissie: A. Verwijs, 'Het onverkorte artikel 36 NGB vanaf de oprichting gehandhaafd', in: *In het Spoor*, februarinummer 2012, p. 24-36

verhelderen mocht. Zo gemakkelijk echter kan een vergadering tot het besluit komen, zich door commissoriaal onderzoek te doen voorlichten in gewichtvolle zaken. De wenselijkheid om dieper inzicht te verkrijgen in de door God gestelde eis en te geraken tot oplossing van machtige problemen, draagt het hare bij tot het vormen van een commissie. Maar de met de last beladen personen gevoelen maar al te zeer en in het bijzonder wanneer zij aan het werk gaan, het te veel omvattende van de opgelegde taak, niet het minst vanwege de beperkte tijd die hun door andere werkzaamheden gelaten is. Zo ook verging het de commissie inzake artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Niet gereedgekomen

In 1924 werd de genoemde commissie in het leven geroepen en samengesteld uit ds. W. den Hengst, ds. P. Zandt, ds. G. Salomons, ds. G.H. Kersten en de heer E. Kuyk. Noch op de Algemene Vergadering van 1925 noch op die van 1926 werd het rapport ingediend. Hoewel de deputaten elk een onderdeel van het rapport voor hun rekening hadden genomen, was niet een van hen met de aanvaarde taak gereedgekomen. Toch wenste de Algemene Vergadering voorlichting en zij drong aan tot het volbrengen van de uitgesproken wens om een rapport te mogen ontvangen. Intussen viel op 16 april 1925 wel een uitspraak met betrekking tot een zekere toepassing van artikel 36 in verband met het gesprokene in de Tweede Kamer door de partijvoorzitter bij de Dageraadskwestie. De Algemene Vergadering sprak toen in 1925 met algemene stemmen uit, zich in dezen achter de voorzitter te stellen en dat ook ons Program van Beginselen is gebouwd

op het oude artikel 36. Onverkort dus!¹⁸ In overleg met de beide commissieleden ds. Zandt en de heer E. Kuyk en met goedvinden van het hoofdbestuur besloot ik thans een en ander omtrent artikel 36 mede te delen om u enige stof tot verder onderzoek aan te bieden.

Artikel 36 verkort door de Gereformeerde Kerken

Over bedoeld artikel van onze Geloofsbelijdenis is een zware strijd gestreden die er toe leidde dat een grote kerkengroep, de Gereformeerde Kerken in Nederland, op haar synode, gehouden te Utrecht (22 augustus - 7 september 1905) met alle stemmen op twee en een adviserende stem na het besluit nam tot aanvaarding van de conclusie:

“De Generale synode verklaart - overeenkomstig het advies - het gravamen van de bezwaarde broeders tegen de zinsnede in artikel 36 van de Confessie ‘om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de antichrist te gronde te werpen’ voor gegrond.”

Het hier bedoelde gravamen, dat in 1896 ingediend werd op

¹⁸ In 1921 werd in de nieuwe statuten van de vrijdenkersvereniging ‘De Dageraad’ opgenomen dat vrijdenkers, uitgaande van de rede, zich ‘op atheïstisch standpunt’ plaatsen. Vanuit dat atheïstisch standpunt streefde de vereniging ‘naar de vrije en volledige ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid’. Volgens de minister van Binnenlandse Zaken Th. Heemskerck (ARP) betekende dit dat ‘de in God haar oorsprong vindende normen’ terzijde geschoven werden, ja, alle normen, zodat de vereniging zich dus richtte ‘tegen de goede zeden en de openbare orde in het algemeen’, wat tot anarchie leidt. Daarom weigerde de minister in 1924 aan deze statutenwijziging koninklijke goedkeuring te verlenen. Na felle debatten in de Tweede Kamer schaarde de Christelijke meerderheid zich achter dit standpunt. Ook ds. Kersten voerde daarbij het woord, zie: Handelingen Tweede Kamer 1923-1924, 19 juni 1924, p. 2489-2490. Zie voor de Algemene Vergadering van 16 april: *De Banier* van 7 mei 1925.

de synode te Middelburg, luidde blijkens de acta van die synode (artikel 179) aldus:

“Met alle leden van de synode op 11 augustus door de voorzitter opgeroepen om door het opstaan van hun zitplaatsen instemming te betuigen met de Formulieren van Enigheid van de kerken, hebben ook ondergetekenden aan deze oproeping gevolg gegeven, zonder daarbij uitdrukkelijk melding te maken van hun gravamen tegen één zinsnede in artikel 36 van de Belijdenis. Zij onthielden zich hiervan, overmits zij niet anders onderstellen konden dan dat dit hun gravamen genoegzaam aan hun medeleden bekend was. Nu echter - ook naar hun oordeel terecht - het voortbestaan van slapende gravamina als gevaarlijk voor de zuiverheid van de leer en mitsdien voor de welstand van de kerken door de synode is afgekeurd, achten zij de synode niet te mogen verlaten zonder bezwaar te hebben ingebracht tegen de inhoud en de strekking van de derde zinsnede in artikel 36 van de Belijdenis van de kerken, als zijnde niet conform het Woord Gods. Zij gaan hierbij uit van de huns inziens onbetwistbare waarheid dat wij, de confessie van onze vaders belijdend, onder de woorden waarin zij beleeden, niets anders verstaan mogen dan hetgeen zij zelf blijkens het stellige getuigenis van de geschiedenis met het bezigen van deze woorden bedoeld hebben. En dat, aldus verstaan en opgevat, deze derde zinsnede van artikel 36 van onze Belijdenis bij oprechte en eerlijke uitlegging onder meer aan de wereldlijke overheid de plicht oplegt om afgoden en valse godsdienst desnoods met het zwaard uit te roeien, en dat het aan de kerken is opgelegd aan de overheid dit als haar plicht te prediken. Zulks nu in strijd met het Woord Gods achtende, rekenen zij zich in hun consciën-

tie verplicht deze uitspraak niet te belijden, maar te verwerpen, en stellen zij mitsdien hun verklaring dienaangaande in handen van de kerken, het oordeel van de kerken hierover inroepend en te allen tijde bereid deze hun verklaring op grond van de Heilige Schrift gestand te doen.”¹⁹

H. Bavinck

P. Biesterveld

J.H. Donner

A. Kuyper

L. Lindeboom

M. Noordtzij

F.L. Rutgers

D.K. Wielenga

Noch in 1899 ter synode van Groningen noch in 1902 ter synode van Arnhem werd het gevraagd advies [door de daarvoor benoemde commissie] verstrekt. Laatstgenoemde synode benoemde toen een nieuwe commissie met beperkte opdracht en deze bracht in 1905 advies uit met het bovengenoemd resultaat.

Van grote betekenis ook voor het politieke leven

Met het geground verklaren van het bovenomschreven gravamen werden door de Gereformeerde Kerken uit de Belijdenis geschrapt de woorden die de overheid de plicht opleggen ‘om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valsens godsdienst, om het rijk van den antichrist te gronde te werpen’. In de Gereformeerde Kerken heeft men sinds 1905 een verkort artikel 36. Het schrappen van de boven aangehaalde woorden was echter van grote betekenis ook voor het politieke leven. Door dit synodaal besluit verleende een grote kerkengroep in ons land sanctie aan hetgeen de Antirevolutionaire Partij in haar Program van Beginselen over dit stuk

¹⁹ Zie: *Advies inzake het gravamen tegen artikel XXXVI der Belijdenis*, Amsterdam 1905, p. 1-2 (hierna te noemen: *Advies gravamen*)

beleden had. In artikel 3 van het AR-program staat toch in strijd met hetgeen de oude gereformeerden als eis van Gods Woord hebben geleerd:

*“Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn; zó evenwel dat het staatsgezag ten onzent noch rechtstreeks gelijk in Israël noch door de uitspraak van enige kerk, maar **in de consciëntie** beide van overheid en onderdaan aan de ordi-
nantien Gods gebonden zij.”²⁰*

Het staatsgezag was alzo alleen in de consciëntie van de overheidspersonen en onderdanen aan de ordiantien Gods gebonden Voorwaar, een zwakke band, welhaast te verscheuren! En de misvorming van wat artikel 36 beleet eis van Gods Woord te zijn aangaande de roeping van de overheid, achten wij van zo verstrekkende betekenis dat wij met dr. Ph. J. Hoedemaker (1839-1910) erkennen:

“Er is naast de bestaande politieke partijen ongetwijfeld plaats voor een partij die haar reden van bestaan in artikel 36 van de Nederlandse Confessie vindt, dat is voor een partij die haar beginselen, haar program, haar drijfveren en motieven ten slotte aan dat door velen niet begrepen, door anderen verworpen, door allen veronachtzaamd artikel ontleent.”²¹

²⁰ Zie: *Schrift en Historie*, Kampen 1928, p. 487. Voorheen luidde dit artikel iets, maar niet wezenlijk anders: *“Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen van Gods Woord; zó evenwel dat het staatsgezag noch rechtstreeks noch door de uitspraak van enige kerk, maar alleen **in de consciëntie** der overheidspersonen, aan de ordiantien Gods gebonden zij”*, zie: Abr. Kuyper, *Ons Program*, Amsterdam z.j., p. XV, artikel 3.

²¹ Ph. J. Hoedemaker, *Artikel XXXVI onzer Nederduitse Geloofsbelijdenis tegenover dr. A. Kuyper gehandhaafd*, Amsterdam 1901, p. 2 (hierna te noemen: Hoedemaker)

De Geloofsbelijdenis toch, die de belijdenis van de aloude Gereformeerde Kerk in ons vaderland is, vat in het kort samen wat de Heilige Schrift in dezen leert. Elke gereformeerde erkent dit. Met name spreekt de kerk dan ook in artikel 36 van wat de Heilige Schrift leert aangaande de roeping van de overheid. De uitspraak van de kerk echter, door elke waar gereformeerde erkend als op Gods Woord gegrond, belijdt beginselen waarvan de kracht niet binnen de kerkmuren beperkt blijven. Uit de Belijdenis worden de beginselen afgeleid die deze Confessie tot heerschappij brengen op elk levensterrein; en het beginselprogram van een partij die ten onzent Gods Woord erkennen zal, ook in het staatkundig leven, hebbe zich stipt te conformeren aan de uitspraken van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Laat men die Belijdenis op enig punt los, men komt terecht waar men niet behoort. Bij het loslaten en zelfs veranderen van artikel 36 van die Confessie is dit duidelijk aan het licht getreden. In volkomen²² tegenstelling met wat de aloude kerk in het genoemde artikel belijdt aangaande de roeping van de overheid, volgt uit de voorstelling in AR-kringen dat:

“de overheid het Koninkrijk van Christus het best bevordert door zich er niet mee in te laten. De waarlijk neutrale overheid handelt dus het meest in de geest van onze Belijdenis.”²³

Het stelsel van onthouding wordt dan ook in AR-kringen openlijk beleden. En onomwonden is in die partij steeds sterker positie gekozen tegen de door onze gereformeerde vaders beleden roeping van de overheid. Aan allen zonder

²² vierkante

²³ Hoedemaker, p. 3-4

onderscheid - van welke religie zij ook mogen zijn -, aan geloof en ongeloof en bijgeloof, werden dezelfde rechten toegekend. Enerzijds trok hiervan het ongeloof, anderzijds rome voordeel. De te verwachten wijziging van artikel 123 van het Regeringsreglement²⁴ zal aan rome de handen in ons Indië vrijgeven en ons weer bij vernieuwing van de droevige gevolgen daarvan leren. Van de neiging tot opheffing van het processieverbod, waardoor een vervloekte afgoderij openlijk op onze straten zal bediend worden, zwijg ik nu. Het wil ons voorkomen dat de oorzaak van deze afwijking van de aloude gereformeerde Belijdenis te zoeken is - al beroemt men zich ook op zijn geloof - in de algemene afval van de levende God. Het is een teken des tijds! En te ernstiger ga een woord van waarschuwing tegen dit verschijnsel dat land en volk verder en verder ten verderve sleept.

Beleden wordt wat het ambt van de overheid is

Ten einde ons nu wel rekenschap te geven van de zaak waarom het thans gaat, hebben wij allereerst te trachten de betekenis van artikel 36 nauwkeurig te kennen. Uit de aard van de zaak is mij thans niet anders mogelijk dan slechts in enkele grove trekken van ons inzicht te doen blijken. Moge het mij gegeven worden een leidraad te bieden, opdat bij voortdurend onderzoek wij steeds vaster gebouwd worden op en geworteld worden in het aloude standpunt van onze vaders, dat ook de SGP vanaf het begin omhelsde.

²⁴ Artikel 123 (vanaf 1 januari 1927 artikel 177) van het Regeringsreglement voor Nederlands Indië was het zogenaamde toelatingsvoorschrift dat in wezen hierop neerkwam dat geen andere kerk in een dorp, stad of gebied in Indië zending mocht bedrijven dan die kerk die daar al zending bedreef. Daarmee werd onder andere de roomse kerk uitgesloten van zending te bedrijven op protestantse zendingsterreinen. Vanaf 1927 werd dit 'verbod op dubbele zending' in de praktijk niet meer toegepast.

Wat de betekenis van artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis betreft, moge ik nog eens met nadruk constateren dat in het genoemde artikel beleden wordt wat het ambt van de overheid is. Dit met zoveel nadruk te constateren geschiedt niet zozeer omdat iemand iets anders in dit artikel zou kunnen lezen, maar wel om af te snijden de tegenwerping tegen de aloude opvatting van het ambt van de overheid als zouden degenen die met onze gereformeerde vadersen deze belijdenis willen handhaven, gedreven worden door de zucht de kerk op de steun van de overheid te doen leunen. Het zij hier ten overvloede herinnerd dat diezelfde gereformeerde Belijdenis de kerk een zo eigen roeping toekent dat zij hebbe op te treden al ware het dat de plakaten van de magistraten daartegen waren (artikel 28 NGB). Door het levend geloof hebben onze vadersen met daden betoond dit te betrachten. Zij hebben brandstapel noch schavot gevreesd. De kerk is in het bloed van de martelaren gegrond. De zuivere religie ging de vadersen boven alles ter harte. En goed en bloed hebben zij ervoor ten offer gebracht.

Over de kerk echter gaat het in artikel 36 niet. In dit artikel spreekt de Belijdenis van de overheid. Kerk en staat, hoewel onderscheiden, zijn niet geheel te scheiden. God bond ze bijzonder samen in onze landsgeboorte. Hij stichtte Nederlands kerk en bouwde de staat als een ringmuur om haar heen. Maar nog eens, de zaak waarom het in artikel 36 gaat, is deze: dat beleden wordt wat naar Gods Woord het ambt is van de overheid.

Dit recht in te zien snijdt dan ook in de tweede plaats de ijdele roem af van hen die artikel 36 van de gereformeerde belijdenis veranderden en op die veranderde grondslag voortbouwden, de roem namelijk dat zij in het geloof de strijd aandurven voor de kerk bij de scheiding van kerk en

staat. Het geloof van onze vaders ging dieper. Zij neutraliseerden de overheid niet en verkregen de kracht van het geloof om de Belijdenis te handhaven, zelfs al leidde dit tot hun verdrukking. Ik kom daarop straks terug. Maar nog eens, om de kerk gaat het niet in artikel 36. Hier geldt het de belijdenis van het ambt van de overheid.

Taak van de overheid

Tot welke taak is de overheid geroepen naar Gods Woord en op welke wijze hebben de onderdanen de overheid te erkennen? Op die vragen antwoordt de aloude Nederlandse Geeloofsbelijdenis [in artikel 36], zoals dr. Kuyper duidelijk zei:

a. Aangaande de **instelling** van de overheid: *‘Wij geloven dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts, koningen, prinses en overheden verordend heeft, willende dat de wereld geregeerd worde door wetten en politien [verordeningen], opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega.’*

b. Aangaande de **macht** van de overheid: *‘Tot dat einde heeft Hij de overheid het zwaard in handen gegeven tot straf der bozen en bescherming der vromen.’*

c. Aangaande de **plicht** van de overheid. Deze plicht wordt in artikel 36 in tweeërlei opzicht getekend: én staatkundig in de woorden: *‘En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de politie [staatsbestuur]’,* én in betrekking tot de kerk en haar openbaring: *‘maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkendienst.’* Hoe hebbe de overheid de hand aan de heilige kerkendienst te houden? *‘om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valsens godsdienst, om het rijk van den antichrist te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus*

Christus te doen vorderen, het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt.'

Op de vraag ten slotte op welke wijze de onderdanen de overheid hebben te erkennen, antwoordt artikel 36: *'Voorts, een ieder, van wat kwaliteit, conditie of staat hij zij, is schuldig zich den overheden te onderwerpen, schattingen te betalen; hun eer en eerbied toe te dragen, en hun gehoorzaam te zijn in alle dingen die niet strijden tegen Gods Woord; voor hen biddende in hun gebeden, opdat hen de Heere stieren wille in al hun wegen en 'dat wij een gerust en stil leven leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid'. En hierin verwerpen wij de wederdopers en andere oproerige mensen, en in het gemeen al degenen die de overheden en magistraten verwerpen en de justitie omstoten willen, invoerende de gemeenschap der goederen en verwarren de eerbaarheid, die God onder mensen gesteld heeft.'*

Waar het geschil over loopt

Het zou volstrekt niet ondienstig zijn om vooral ook op dit laatste stuk bij herhaling te wijzen, om nog eens op te halen hoe scherp onze vaders opgetreden hebben tegen de wederdopers en hoe zij tegen hun onschriftuurlijk drijven hebben gewaarschuwd. Temeer omdat bij het diep verval van onze tijden zelfs in gereformeerde kringen die oude doperse dwalingen weer enigermate in zwang geraken. Maar daar het geding om artikel 36 thans over dit punt niet gaat, volstaan wij met de aanhaling van wat onze vaders hierover beleden.

Het geschil raakt evenmin de belijdenis van de Goddelijke instelling van de overheid noch van het haar gegeven recht, ja,

voorgeschreven plicht in burgerlijke zaken het zwaard te hanteren en zelfs te beschikken over het leven van de mens. De strijd loopt over wat onze vaders beleden roeping van de overheid te zijn met betrekking tot de zorg voor de kerkdienst, en dan nog wel, gelijk nadrukkelijk door dr. A. Kuiper is verklaard, alleen over wat vervat is in de derde zinsnede dat het de taak van de overheid is *'om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valsens godsdienst, om het rijk van den antichrist te gronde te werpen.*'²⁵

Waren onze vaders rooms

De voorstelling is gewekt, als waren onze vaders in dit belijden rooms. Rooms waren dan niet alleen de Nederlandse Godgeleerden uit de tijd van de Hervorming, maar eveneens de hervormers en degenen die hen volgden in alle landen waarover het licht van het Evangelie opging. Deze voorstelling geeft de gereformeerde vaders een klap in het gezicht. God leidde hen uit de roomse duisternis en begiftigde hen met ongemeen licht. Waren zij van de roomse zuurdesem niet gezuiverd? Onze vaders worden rooms verklaard en dit nog wel door hen die een coalitie met rome aangingen. Het is schande! Dit gevoel nu verwerpen wij geheel en al. Het is ook gelukkig niet algemeen in ons land doorgedrongen. Welke kerk veranderde de aloude Belijdenis in het voetspoor van de Gereformeerde Kerken? Noch de hervormden

²⁵ Blijkens *Nederland en Oranje (Officieel orgaan van het Verband van Anti-Revolutionaire propaganda-clubs in Nederland met medewerking van het Centraal Comité van Anti-Revolutionaire Kiesvereeningen en van de Dr. Abraham Kuiperstichting te 's-Gravenhage)*, 8e jrg., november 1927, p. 115 ging het bezwaar verder en wel tegen de zinsnede in haar geheel vanaf: 'En hun ambt is, niet alleen...' tot: '...gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt.

spraken zich in die zin uit, noch de Christelijk-gereformeerden - die in 1857 en 1861 zich voor handhaving van het aloude artikel verklaarden en sindsdien hun houding niet wijzigden -, noch ook de Gereformeerde Gemeenten in Nederland volgden de Gereformeerde Kerken. Voor het politieke leven bleef dit niet zonder invloed. Hier raak ik een gewichtig punt aan dat verklaring biedt voor het feit dat zij die op handhaving van de aloude Belijdenis krachtens hun beginsel staan, zich trots kerkelijke geschillen in één politieke partij verenigd hebben. Ze zijn één in deze wortel, en hun gezamenlijk optreden vindt hierin verklaring en rechtvaardiging.

Eerst en vooral uitroeien van zaken, niet van personen!

Allereerst is het grote verschil geconstateerd in optreden tussen rome en de Hervorming. Rome dulde geen vrijheid van consciëntie, onze vaders voerden het pleit ervoor. Nooit wilden onze vaders weten van een inquisitie. Bovendien hebben zij zich nooit schuldig gemaakt aan ketterjacht zoals rome daaraan schuldig staat. En eindelijk de Nederlandse Geloofsbelijdenis belijdt in de gewraakte woorden een beginsel waarvan de toepassing geheel voor verantwoording van de overheid zelf komt. Die overheid hebbe in elk geval zelfstandig te oordelen. Niet dan zeer sporadisch heeft de overheid bij de opgelegde plicht tot heil van land en kerk het zwaard getrokken. En de voorstelling alsof artikel 36 leiden zou tot een massale vervolging en terdoodbrenging van allen die van de gereformeerde leer ook maar enigszins afwijken, wordt door de geschiedenis gelogenstraft. Geen ketterij in de gewone zin van het woord werd verstaan onder de woorden 'afgoderij', 'valsens godsdienst' en 'het rijk van den antichrist'. En een gewone afwijking van de leer viel niet onder de straf waartoe de overheid hier gerechtigd

werd. Maar onze gereformeerde vaders doelden op de publieke valse eredienst. Voetius schrijft dienaangaande dat het uitroeien of doden van ketters geen geloofsartikel van de gereformeerde kerk is. De aandacht mag in dit verband ook daarop gevestigd worden dat de Belijdenis niet spreekt van personen, maar van zaken. Zij spreekt niet van het uitroeien van afgodendienaars en ketters, maar van het 'weten en uitroeien van ketterij en valse godsdienst' en van het 'te gronde werpen van het rijk van den antichrist'. In hoeverre personen zouden moeten vallen bij de volvoering van deze overheidsroeping ware door de overheid te bepalen, maar nog eens 'het uitroeien en doden van ketters is geen geloofsartikel van de gereformeerde kerk'.

Verdraagzaam tegen personen

Daarenboven was men ten opzichte van de personen uiterst verdraagzaam. Niet alleen schreven verschillende theologen dat men voor de heidenen liever om bekering door God bidden moest dan de overheid om hen te straffen, maar men was afkerig van ketterdoden. Openlijk sprak men zich uit voor het afzetten en verbannen van valse leraars te zijn in plaats van hen te doden. Alleen voor de atheïst en die verschrikkelijk godslasterlijk zijn en die de rust van de staat uit louter kwaadwilligheid verstoren en door geen ander geschikter of zachter middel kunnen bedwongen worden, achtte men doodstraf noodzakelijk.²⁶ Het terdoodbrengen bleef tot een enkeling beperkt. Michael Servet²⁷ te Genève en

²⁶ Zie: *Advies gravamen*, p. 21

²⁷ Michael Servet (1511-1553) was een Spaanse arts en theoloog. Hij loochende onder meer de Drie-eenheid Gods. Door de Raad van Genève werd hij als ketter tot de brandstapel veroordeeld en op 25 oktober 1553 verbrand.

Valentinus Gentilis²⁸ te Bern zijn twee van de weinige voorbeelden. Tenzij dan dat men de onthoofding van Van Oldenbarnevelt²⁹ onder dit artikel brengen wilde, voor zover zijn doodvonnis niet alleen rustte op de aangebrachte beroering in het land, maar ook in de kerk. Maar de belijders van de waarheid verdedigden die terdoodveroordelingen toch steeds tegen de aanvallen die van andere zijde daarop zijn gericht.

Met het oude artikel 36 in de hand hebbe men zich dus niet de zaak zo voor te stellen alsof onze vaders maar ten dode doemden, alsof zij - rome gelijk - de overheid dienstbaar stelden aan een inquisitie, al hielden zij vast aan het recht en de plicht van de overheid om met het zwaard te straffen.³⁰

Geen aantasting van de consciëntievrijheid

Het oude artikel 36 deed in niets tekort aan de vrijheid van de consciëntie. Maar wel maakte men onderscheid tussen wat Voetius noemde de *libertas conscientiae* en de *libertas exercitii*, de vrijheid van consciëntie en de vrijheid van beweging, in dit geval van openbare godsdienstoefening. Men drong het geloof niet op. De overheid dwong niet tot andere overtuiging. Zelfs belette men de vrijheid in huis niet om van zijn overtuiging te spreken en in de familiekring godsdienstoefeningen te houden. Sterker nog, vrijheid werd gelaten

²⁸ Valentinus Gentilis, een Italiaan uit Cozensa afkomstig, was een aanhanger van het driegodendom (tritheïst) en viel daarmee de Bijbelse leer van de Drie-eenheid af. Als ketter werd hij op 9 september 1566 te Bern onthoofd.

²⁹ Raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619) werd een dag na zijn veroordeling wegens land- en hoogverraad op het Binnenhof in Den Haag op 71-jarige leeftijd onthoofd (13 mei 1619).

³⁰ H. de Wilde, *De Anti-Revolutionaire Partij en haar Program van Begin-selen*, 's-Gravenhage 1922, p. 445

zijn overtuigingen buitenshuis te belijden en te verdedigen en andere godsdienstoefeningen van de religie die men aanhing, in het buitenland bij te wonen. Maar de openbare godsdienstoefeningen werden niet toegestaan. Echter al had de overheid de roeping die openbare samenkomsten te beletten, zij had hen die afweken van de Belijdenis, niet wegens hun ketterse gevoelens zonder meer met de dood te straffen.³¹

Zelfs in tijden van vervolging gehandhaafd

Zo sterk stonden onze vaders erop dat God de overheid tot handhaving van de zuivere gereformeerde religie verplichtte dat men liever de vervolging leed dan de overheid van deze plicht te ontslaan. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen.

In het Franse Parlement verdedigde een machtige partij omstreeks 1559 de afschaffing van de geloofsvervolging. Be-doelde leden van dit hoogste gerechtshof in Frankrijk verzochten toen aan de predikanten uit de Schrift aan te tonen dat de kettters niet met de dood behoorden gestraft te worden. En toen is door die predikanten gehandhaafd de roeping van de overheid de ware godsdienst te handhaven. Een vrijheid om inzake de religie alles ongestraft te laten, verwierpen zij. Liever de brandstapel dan prijsgegeven wat men geloofde dat Gods Woord van de overheid vorderde te doen. Een tweede voorbeeld biedt ons het gesprek tussen John Knox (ca. 1514-1572) en koningin Maria Stuart (1542-1587). De Godvruchtige Schotse reformator Knox wees met zeer grote ernst de bloedige vervolgstert op het verschrikkelijke van de vervolging van Gods kerk. Zijn ernstige verma-

³¹ Zie: *Advies gravamen*, p. 24

ningen maakten diepe indruk op de koningin, zodat zij geruime tijd zweeg. Echter kon Knox de overheid niet ontslaan van de Goddelijke roeping voedstervrouw van de kerk te zijn en het ware geloof te verdedigen. Maria Stuart verhardde zich en antwoordde: *“Het zij zo, maar ik geloof dat het ware geloof is dat van de Rooms-Katholieke kerk, en zal dat uit al mijn macht verdedigen.”* Droevig! Maar tegelijk tekenend de vaste overtuiging van onze vaders dat de overheid niet alleen een roeping in politieke zaken had, maar ook aangaande de ware godsdienst.

Calvijn verdedigt dit eveneens zeer sterk in zijn *Institutie*. Tot in de grootste vervolgingen hebben de aloude reformatoren dit vast gehouden.

Oud-minister Th. Heemskerk (ARP) durfde openlijk deze geloofsmoed van John Knox te berispen in zijn rede van 10 november 1925 in de Tweede Kamer.³² Men staat blijkbaar in AR-kringen nergens meer voor. De grootste geloofshelden, in wie de genade Gods zoveel vermocht, zijn in de ogen van de antirevolutionairen mis geweest. Onnodig te zeggen dat wij in de geloofsmoed van de grote Schotse hervormer hebben te eren het werk van de Heilige Geest, Die tot zulk een standvastigheid alleen bekwamen kan.

³² Naar aanleiding van de opmerking van John Knox tot koningin Maria Stuart dat het de plicht van de overheid was om het ware geloof te verdedigen, en het antwoord van Maria Stuart daarop dat het ware geloof volgens haar het roomse geloof was en dat zij dat met al haar macht zou verdedigen, zei minister van Justitie Th. Heemskerk (ARP) in de Tweede Kamer: “Hoeveel beter zou het geweest zijn als John Knox gezegd had: ‘Gij zijt als Christenregeester verplicht de gave van het geloof aan de werking des Geestes over te laten.’ Het is begrijpelijk in de dagen waarin John Knox leefde, maar dat inzicht ontbrak hem”. Zie: Handelingen Tweede Kamer, 1925-1926, 10 november 1925, p. 219.

Conclusie

Resumerend komen wij tot het besluit dat artikel 36 in het bestreden en onzerzijds beleden gedeelte (zoals het door onze vaders werd gesteld):

- a) geen overheersing, maar vrijheid van consciëntie handhaafde;
- b) alleen op het publieke terrein van het leven als roeping van de overheid uitsprak dat zij - vreemd van roomse inquisitie, kettervervolgingen en pijnbank of ander foltertuig - door verbod van openbare godsdienstoefeningen en in uiterste instantie door straffen tegen halsstarrige ketteren *'de hand te houden'* heeft *'aan den heiligen kerkendienst'* en *'te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk van den antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen'*.

Geen 'gelijke vrijheid voor allen'

Stel nu hiertegenover wat de ARP in haar Program van Beginselen in de praktijk leert. Allereerst moet dan worden opgemerkt dat naar de verklaring gegeven in het *Advies inzake het gravamen tegen artikel 36 van de Belijdenis* geenszins de verhouding tussen kerk en staat door het schrappen van die bekende 21 woorden is aangewezen. De tijd werd daarvoor niet rijp geacht. Wel bestond men de moed een deel van de Belijdenis eruit te snijden en daarmee geheel het desbetreffende beledene aan te tasten, ja, te ondermijnen. Het gevolg is dan ook onder andere geweest dat een vrijheid is bepleit die met de vrijheid van de consciëntie, waarvoor onze vaders streden, niets gemeen heeft. De vrijheid namelijk dat niet alleen eenieder voor zichzelf gelove wat hij wil, maar ook de vrijheid voor eenieder om van zijn overtuiging *blijk te geven*. Ik verwijs hier slechts naar de zo duidelijke verdedigingen

van deze revolutionaire ‘gelijke vrijheid voor allen’, gegeven in de Eerste en Tweede Kamer ten tijde van de Dageraadskwestie, met name ook door de heren Th. Heemskerk en A.W.F. Idenburg.³³ Dit standpunt moet steeds meer het volk prijsgeven aan allerlei on- en bijgeloofstheorieën en ons land vervreemden van wat het eens was: een gereformeerde natie.

Tegen dit in het godsdienstige neutrale overheidsidee komen wij op. Rome en de Revolutie profiteren ervan! Op die grond kan men Rome niet tegenstaan in zijn eis dat het processieverbod worde opgeheven. Zal ons land dan nog eens het roomse cachet worden opgedrukt waarvoor men van die zijde ijvert? Zal de vervloekte afgoderij openlijk op onze straten bedreven worden? Zal anderzijds de atheïst voortgaan met zijn openlijk propageren van de theorieën van het ongelooft? Heeft de overheid geen roeping ten opzichte van de eerste Tafel van Gods Wet? Niet alleen in de consciëntie

³³ Minister Heemskerk zei op 18 juni 1924 in de Tweede Kamer tijdens het Dageraaddebat: “Het gaat niet om de vrijheid van geloof of ongelooft. Men kan iemand immers ook niet verbieden ongelooft te zijn en om van dat ongelooft te getuigen”. Om deze uitspraak kracht bij te zetten citeerde hij zijn hooggeachte vriend en partijgenoot A.W.F. Idenburg, die op 22 mei 1924 in de Eerste Kamer naar aanleiding van een rede van dr. J.R. Slotemaker de Bruïne (CHU) de volgende bekende woorden gesproken had: “Ik wil alleen in dit verband zeggen dat ik geheel deel in zijn gevoelen dat de vrije uiting van atheïsme, deïsme en pantheïsme niet moet worden belet, dat ook ik waardeer de vrijheid van denken niet alleen, maar ook de vrijheid van uiting van godsdienstige en wijsgerige denkbeelden, die wij nu in Nederland hebben en dat ik aan dat hoge goed niet op enigerlei wijze zou willen tornen” (Handelingen Tweede Kamer 1923-1924, 18 juni 1924, p. 2468 en Handelingen Eerste Kamer 1923-1924, 22 mei 1924, p. 558; zie voor het tegengas dat ds. G.H. Kersten toen hier tegen gaf: Handelingen Tweede Kamer 1923-1924, 19 juni 1924, p. 2489-2491).

van overheid en onderdaan is het staatsgezag gebonden aan Gods ordiantien. Die consciëntie kan zozeer zijn toegeschroeid dat van de eis Gods bijna niets meer verstaan wordt. En toch ook dan blijft Gods eis onverminderd van kracht. God vordert, of de overheid dit ootmoedig erkent of stout verwerpt, naleving van Zijn heilige Wet. Naar die Wet, naar al de Tien Geboden, zal God eens ook de overheid in de uitoefening van haar ambt oordelen.

Verderfelijke gevolgen

De vrijheidsgedachte van degenen die hun politiek bouwden op het nieuwe artikel 36 van de Belijdenis, is verderfelijk voor ons land, werkt verlamming onder het gereformeerde volk, sterkt on- en bijgeloof, baande de weg tot samengaan met rome, is verwerpelijk om de heilige eis des Heeren aan de overheid gesteld. Moge dit besef weer diep tot ons volk doordringen, opdat het van zijn verkeerde weg wederkere tot het voetspoor van onze vaders. *Zet de oude palen niet terug* (Spr. 22:28a).

Wat blijft bij schrapping van de woorden die eisen 'te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst' en 'het rijk van den antichrist te gronde te werpen', over van de nog beleden taak van de overheid 'de hand te houden aan den heiligen kerkendienst', 'het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen' en 'het Woord van het Evangelie overal te doen prediken'? Geschiedt dat als de overheid ieder vrijheid geeft zijn godsdienstige meningen te verkondigen? Bevordert zij de heilige kerkdienst en doet zij het woord des Evangelies prediken als, gelijk de ARP wil, zij rome de vrije hand laat? Als zij 'gelijk recht voor allen' geeft? Als zij uit de staatskas verschillende gezindten steunt, vooral ook rome? Als zij het onderwijs zo regelt dat onze erfvijand via de

Schoolwet miljoenen naar de kloosters sleept? Nog eens, deze vrijheid is ons vaderland ten verderve. Beter ware druk en vervolging dan zulk een vrijheid! Gelijk onze gereformeerde vaders dan ook het schavot kozen boven deze vrijlating, zo moge het weer worden onder ons.

Niet krachteloos gemaakt

Meent niet dat de belijdenis van de taak van de overheid naar artikel 36 krachteloos wordt gemaakt door de vraag welke kerkformatie de overheid dan wel heeft te beschermen? Zeker rome niet, zeker de van onze vaders veroordeelde remonstranten niet. Zij hebbe de hand te houden aan de heilige kerkendienst; het woord des Evangelies te doen prediken, *naar de Belijdenisgeschriften* van de aloude kerk, door God Zelf in ons land gevestigd. Mist de overheid het vermogen te oordelen, zij doe een onderzoek instellen door bewaame mannen. Moet zij zeggen gelijk Oldenbarnevelt: 'Ik ben geen theoloog', wij antwoorden met prins Maurits: 'Laat dan de theologanten samenkomen, opdat die beslissen'. De kerk geve voorlichting met handhaving van de Belijdenis. Kerk en overheid zijn onderscheiden, maar niet te scheiden.

Ten besluite

Ik besluit deze korte, ik beken onvolledige, beschouwing, die ik u alleen bood om uw aller aandacht op de aanhangige kwestie levendig te houden, met de aansporing op te komen voor de aloude gereformeerde Belijdenis en partij te kiezen tegen de verwatering van onze dagen, met de smeking dat het de Heere behage ons volk niet over te geven aan het goeddunken van zijn hart noch ons land te verlaten, maar door Zijn almachtige hand ons te schenken een overheid die het volk noopt naar Zijn Wet te wandelen.

Noch het roomse standpunt mogen wij innemen dat de overheid onderwerpt aan de paus. Noch het congregationalistisch stelsel³⁴ dat nooit verdediging, wel ernstige bestrijding bij onze vaders vond, daar het de overheid over de kerk stelt. Noch de scheiding van kerk en staat, die de Revolutie scheurde met de bedoeling de staat van God en godsdienst te vervreemden en de kerk te onderdrukken. Onze vaders leerden ons anders. Kerk en staat staan naast elkaar, elk op eigen terrein, naar God de roeping bepaalde. Men leze de handelingen van de oude synodes in ons land en overtuige zich van wat in dezen naar Gods Woord moet beleden en waarvoor de oude gereformeerden in ons land streden tegen de venijnige libertijnen. Kerk en staat zijn niet te scheiden, maar arbeiden hand aan hand tot opbouw van het volk op de grondslag die niet als zand onder de voet zal wegschuiven. Of vreest u dat er een overheid komen zal die van de opgelegde plicht tot handhaving van de ware godsdienst misbruik maken zal en juist met de toegekende macht de ware belijders zal onderdrukken? Wilt u aan die gevreesde verdrukking een argument ontleen om artikel 36 van de Gevolgsbelijdenis te veranderen? Ik moge u op tweeërlei wijzen:

Ten eerste, uw ontheffing van wat God de overheid als eis stelt, zal de vijandschap niet verminderen noch de onderdrukking verlichten. Gesteld, wat God verhoedde, dat rome - nu reeds zo machtig in ons land en tot zulk een hoogte geklommen - weer de teugels van het bewind in handen kreeg.

³⁴ Het congregationalisme als vorm van kerkbestuur kenmerkt zich hierin dat iedere kerkelijke gemeente volledig onafhankelijk is; niet onderworpen aan hogere vergaderingen. Maar hier wordt met name bedoeld op de situatie dat de macht van de overheid zich uitstrekt tot *in* de kerk (bijvoorbeeld patronaatsrecht) in plaats van alleen *omtrent* de kerk.

Geloof u dat, omdat u, protestant, uw Belijdenis veranderde, rome van zijn standpunt week? Zal uw Belijdenis iets ook maar aan zijn doen en laten wijzigen? Nee, rome veranderde nooit!

Of, wat niet minder te vrezen is, stel een ogenblik dat de Heere ons overgaf aan de macht van de Revolutie. Zo duizendvoudig gaven wij Hem er redenen toe dat Hij ons verlaten zou, dat in ons land een macht overheersen ging als in Rusland. Maar zou dan iets veranderen in het vervolgen, gevangennemen, uitmoorden van degenen die de waarheid beleden, als zij uit hun Belijdenis schrapten de bedoelde 21 woorden? Wie van u gelooft het?

Maar wel verslapt u door de wijziging van de roeping van de overheid, door het verlaten van het aloude gereformeerde standpunt, de kracht van het volk, en baant u de weg voor alle macht die de waarheid Gods haat, en geeft u vrijheid aan eenieder, wie hij ook zij, met zijn verderfelijke theorieën ons volk te vergiften en zijn val voor te bereiden.

Ten tweede, nu zou ik op de bedenking dat de overheid onze Belijdenis wel eens tegen ons kan aanvoeren tot onze eigen vervolging, willen antwoorden met het woord van onze hervormers. Van het antwoord aan het Franse Parlement in 1559 sprak ik u reeds. Men wilde liever de vervolging dan de Belijdenis veranderen. Ook John Knox hield tegen Maria Stuart de Belijdenis vast, al liep het op aanhoudende vervolging uit. En zullen wij dan om eigen behoud tekortdoen aan de eis Gods? Het geloof van onze vaders verhindere ons met de verminking van de Belijdenis ons te verenigen.

En vraagt u ten slotte hoe de overheid die roeping ooit zal kunnen vervullen, dan antwoord ik **dat het niet allereerst de vraag is wat wij kunnen, maar wat wij doen moeten.** Gods eis verzwakt niet door ons onvermogen. Op die eis

Gods zij ons oog. Die eis die Hij overheid en volk stelt, zoals artikel 36 het belijdt, en zo onder anderen Calvijn die omschrijft in het vierde boek van zijn *Institutie*. Om die eis verenige zich ons volk, opdat het als een enig man sta in de strijd tegen on- en bijgeloof, voor herstel en handhaving van Gods ordinantiën.

*“Men verwachtte voor kerk noch vaderland enig heil dan door het weer in handen geven van kerk en land in de hand en in de macht van Hem Die een Heere der heren, een Overste van de koningen der aarde, is! Het kruis van Christus worde gepredikt, en opnieuw zal zowel de antichrist van rome als die van de neologie [zucht naar nieuwe denkbeelden; AV] instorten en vallen. Oranje met Nederland belijde zich opnieuw Christen en het helverbond van farizeeën en sadduceeën zal zichzelf beschamen, vernietigen, doden of althans voor een tijd, voor de kracht, niet van wapenen of kunstgrepen, maar voor de kracht van het geloof in de God en Heiland van onze vadersen zich onderwerpen. En de muren van ons aloude Sion, al is het ook in de benauwdheid der tijden, evenwel nog weer opgericht worden gezien. Men vreze dan **niets**, zo het beginsel van onze wijsheid in en tot alles de vreze Gods is. Men vreze **alles** zolang nog enige andere toevlucht dan deze voor de redding of bewaring van ons fel bedreigde vaderland gezocht wordt” (mr. I. da Costa).³⁵*

Ds. G.H. Kersten

³⁵ Brieven van mr. Isaac. da Costa medegedeeld door mr. Groen van Prinsterer, dl. 1, Amsterdam 1872, p. 4, 3 febr. 1830 (herspeld)

Bijlage I

Hieronder een gedeelte van het verslag van de bespreking van agendapunt 'Vragen en voorstellen' op de Algemene Vergadering van de SGP van 21 april 1927 te Rotterdam. Het betreft dat gedeelte dat handelt over artikel 36 NGB en over verzeke- ring. Het verslag van deze vergadering is afgedrukt in 'De Banier' van 5 mei 1927.

"**Lunteren** heeft de vraag ingezonden hoe het met de studiec commissie inzake artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis staat. De voorzitter deelt mee dat de leden van de commissie niet gereedkwamen met de studie van hun onderdeel, dat één commissielid niet meer tot arbeiden in staat is, één zich terugtrok, zodat de commissie onvoltallig is. Men heeft nu in de openingsrede een korte uiteenzetting gehoord van de betekenis van artikel 36. **Lunteren** wil echter gaarne een rapport in druk hebben. **Rotterdam** meent dat we voor de dag moeten komen voor onze tegenstanders. **Zegwaard** wenst nog nadere inlichtingen. **Veenendaal** zag gaarne het gedeelte van de openingsrede over artikel 36 in druk. De voorzitter vraagt of er iemand is die bezwaar tegen artikel 36 heeft. Er is niemand. Niet één. De voorzitter stelt nu voor dat de vergadering bij vernieuwing uitspreekt dat zij zich geheel stelt op het standpunt van onze oude gereformeerde Belijdenis, als steunende op het Woord Gods. De voorzitter verblijdt zich erover dat allen hierin eenstemmig zijn. Hij merkt op dat degenen die in onze dagen menen bezwaren te hebben tegen het oude artikel, zelf met hun bewijzen moeten komen. Men heeft wel één zinsnede genomen uit artikel 36, waardoor de weg gebaad is om met rome te kunnen samengaan, maar men heeft er niets voor in de plaats kunnen stellen. Bovendien wie een gedeelte van een artikel aantast, schendt geheel het artikel. Artikel 36 is één geheel en vormt ook wederom met de gehele Geloofsbelijdenis één geheel. **Rotterdam IV** ziet de noodzakelijkheid van een hernieuwde opdracht aan een studiec commissie niet in. **Leiden** meent dat het een verkeerde indruk naar buiten zal maken. Beter ware het geweest niet van Kreta te zijn afgevaren. Had de commissie niet op dezelfde beknopte wijze als nu de voorzitter dit gedaan heeft, het rapport kunnen geven? **Barneveld** vraagt of het nu zo'n taak is een rapport over artikel 36 te leveren en zag gaarne een uitgebreide verklaring. **Krabbendijke** verwondert er zich over dat er drie jaar geleden noodzakelijkheid gevoeld werd voor zo'n commissie. Wat te antwoorden aan onze tegenstanders? De voorzitter merkt op dat de studiec commissie niet is benoemd geworden, omdat er twijfel zou zijn gerezen aan de gegrondheid van de inhoud, maar om meer uitwerking daarvan. Wat eindelijk het oordeel van anderen betreft, waarop enkele afgevaardigden de aandacht vestigen, wekt de voorzitter op dat wij positief ons eigen standpunt belijden zonder ons te laten leiden door wat anderen zeggen.

Door de vergadering van 16 april 1925 is in verband met de toen plaatsgehad hebbende Dageraadsdebatten in de Tweede Kamer uitgesproken dat, waar hierbij de feitelijke inhoud van artikel 36 ter sprake was gekomen, de partij als één man zich plaatste achter de voorzitter, die in de Tweede Kamer zijn mening had

te kennen gegeven. Bovendien is het Program van Beginselen van de partij gebouwd op artikel 36 (onveranderd). De voorzitter stelt voor zich thans te vergenoegen met de gegeven toelichting in de openingsrede en de commissie van haar opdracht te ontheffen, zulks steunende op de volgende overweging: De in de openingsrede gegeven toelichting geschiedde na overleg met de beide andere hier aanwezige commissieleden en onder hun volle toestemming, zodat het gegevene als een beknopt rapport van de benoemde commissie, voor zover nog bestaand, is te beschouwen. Het verwerken van de toelichting aangaande artikel 36 in de openingsrede geschiedde bovendien onder goedkeuring van het hoofdbestuur. Bovendien was de opdracht te vaag en daardoor teveel omvattend. En eindelijk kunnen de kiesverenigingen de gegeven toelichting straks overwegen en mochten er vragen rijzen, dan kunnen daarna deze afzonderlijk gesteld en door de vergadering beoordeeld worden. Zo nodig kan alsdan tot een onderzoek van dat bepaalde punt worden besloten. De vergadering verenigt zich met dit voorstel. **Krabbendijke** wil een nadere opdracht aan de commissie verstrekt zien, bijvoorbeeld alleen het historisch gedeelte te bestuderen. De voorzitter vraagt wie of het voorstel tot het instellen van een nieuwe commissie met deze beperkte opdracht thans ondersteunt. Slechts zeer enkelen willen dat. Met algemene stemmen wordt nogmaals uitgesproken dat wij ons houden aan de oude beginselen in artikel 36 neergelegd. (...)

Lunteren heeft de vraag ingezonden of er geen mogelijkheid bestaat een krediet- of hypotheekbank op te richten ten behoeve van hen die bezwaar hebben tegen verzekeren. Dit wordt geacht niet op onze weg te liggen. **Lunteren** vraagt verder of door het hoofdbestuur geen lijn is aan te geven hoe gehandeld moet worden met **personen** die lid zijn of willen worden en **die verzekerd zijn**. Verder heeft de **Statenkring Goes** de vraag gesteld: Waarom vroeg het hoofdbestuur aan kandidaten die voorkwamen op de groslijsten voor de Provinciale Staten alleen naar de verzekering en niet naar de andere beginselpunten van onze partij? In het preadvies heeft het hoofdbestuur op beide vragen reeds een antwoord gegeven. Het antwoord op de eerste luidde: 'Dergelijk besluit is onmogelijk. De kerk censureert niet, hoe zal dan een staatkundige partij (nog wel in een zaak welke op zichzelf geen staatkundige aangelegenheid is en tot het terrein van de consciëntie behoort) censurerend op kunnen treden?' Op de tweede vraag had het hoofdbestuur het volgende preadvies gegeven: 'De Algemene Vergadering van 5 april 1923 heeft uitgesproken dat het *wenselijk* is dat een kandidaat vrij zij van verzekering. Dit is juist *geen* beginselpunt van een program van staatkundige beginselen en zou als zodanig daar niet op zijn plaats zijn. Het is overbodig te vragen naar de beginselpunten van het Program van Beginselen, omdat ieder lid dat door toetreding onderschrijft.' De voorzitter licht dit nog nader toe aan de hand van hetgeen hij in zijn openingsrede daarvan reeds heeft gezegd. **Utrecht** meent dat als verzekeren zonde is, men ook uit de kiesvereniging dient uitgesloten te worden. De voorzitter handhaaft het standpunt in het preadvies neergelegd en de vergadering verenigt zich er mee. (...)